
ΛΕΞΙΚΑ : Η ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ **ΕΝΑ** – 1993? 1994? – της Βίκυς
Θεοδωροπούλου

Παλιότερα τα λεξικά ήταν γνωστά στους λόγιους, τους ερευνητές και τους φιλόλογους. Στις μέρες μας τα γνωρίζουν και τα χρησιμοποιούν μαθητές, φοιτητές, μεταφραστές, αλλά και διαφημιστές, σεναριογράφοι, πρόσφυγες, τουρίστες, λαθρομετανάστες κα. Ποια είναι η ιστορία των λεξικών; Πώς συντάχθηκαν και γιατί; Ποιος συντάσσει σήμερα τα λεξικά που κυκλοφορούν στην αγορά; Το ΕΝΑ σας ξεναγεί στον κόσμο των λέξεων και των λεξικογράφων.

Όταν το νομοσχέδιο για την παροχή αγροτεμαχίων τις αγροτικές τάξεις ήρθε το αγγλικό κοινοβούλιο το 1887 κάποιος βουλευτής ζήτησε από τον αρμόδιο υπουργό να εξηγήσει τον όρο "allotment" που τόσο συχνά συναντούσε κανείς στο νομοσχέδιο. Ο υπουργός απάντησε μάλλον αγενώς με τη φράση "κοιτάξτε στο λεξικό", φράση που όπως έγραψαν τότε οι αγγλικές εφημερίδες προκάλεσε τον γέλωτα. Ο βουλευτής όμως επέμεινε, υποστηρίζοντας ότι εφόσον στο μέλλον θα είχε να πραγματοποιηθεί με τον όρο "allotment", άγνωστο στην αγγλική νομοθεσία και ανεξήγητο από το ίδιο το νομοσχέδιο, είχε δικαίωμα να πάρει μια σαφή απάντηση. Η απάντηση που πήρε αυτή τη φορά ήταν "Johnson's Dictionary. Johnson's Dictionary." Και πάλι όπως έγραψαν τότε οι εφημερίδες, η Βουλή γέλασε και ο ερωτών σιώπησε. Ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα τα λεξικά ήταν αρκετά διαδεδομένα στην Αγγλία.

Στο Sheldonian Theatre της Οξφόρδης δόθηκε μια διάλεξη τον Ιούνιο του 1900 από τον James Murray με θέμα την εξέλιξη της αγγλικής λεξικογραφίας. "Τα πρώτα λεξικά

ήταν λατινικά”, είπε ο Murray, “γιατί τον 7^ο και 8^ο αιώνα τα λατινικά ήταν η μόνη γλώσσα των βιβλίων στη Δυτική Ευρώπη και η εκμάθηση της λατινικής ο θεμέλιος λίθος της μάθησης”. Ο κάτοχος ενός λατινικού βιβλίου ή καλύτερα το μέλος μιας θρησκευτικής κοινότητας, που ήταν συνήθως ο τυχερός κάτοχος πέντε έως έξι βιβλίων, όταν διαβάζοντας το κείμενο έβρισκε κάποια δύσκολη λέξη, πέρα από το οικείο του λατινικό λεξιλόγιο, αφού βεβαιωνόταν για τη σημασία της, έγραφε την ερμηνεία της λέξης με μικρότερα γράμματα πάνω από το κείμενο. Ήθελε, έτσι, άλλοτε να βοηθήσει τη δική του μνήμη κι άλλοτε να βοηθήσει τον επόμενο αναγνώστη. Η εξήγηση της λέξης γραφόταν κάποτε σε ευκολότερα λατινικά, κι αν πάλι δεν ήξερε καμία συνώνυμη λέξη, έγραφε κάποιο δικό του λεκτικό ιδίωμα.

Μια τέτοια επεξηγηματική σημείωση που γράφεται σε ένα κείμενο πάνω από κάποια άλλη λέξη που ονομάζεται “gloss”.

Μετά την πάροδο του χρόνου, κάποιοι ακάματοι αναγνώστες σκέφτηκαν ότι θα ήταν πολύ χρήσιμο να μαζέψουν όλα τα χειρόγραφα σχόλια που είχαν συναντήσει, σε ένα κατάλογο. Σε αυτή τη μορφή θα μπορούσαν να αποστηθιστούν ευκολότερα ή να χρησιμοποιηθούν στη σχολική διδασκαλία, ώστε να αυξηθούν οι λατινικές λέξεις και φράσεις που ήταν ήδη γνωστές. Η συλλογή των σχολίων (glosses) που μαζεύτηκαν σε μορφή καταλόγου αποτέλεσε το Glossarium ή Glossary ή γλωσσάρι. Αυτός ήταν ο πρόδρομος του Table Alphabetical ή Expositor of Hard Words, χειρόγραφων καταλόγων που αντιγραφόταν και ξανααντιγραφόταν καθώς οι ανάγκες το απαιτούσαν. Η ευκολοχρησία υπαγόρευσε την αλφαβητικής σειρά.

Αν όμως οι απαρχές της αγγλικής λεξικογραφίας συνδέονται με την λατινική γλώσσα, πρέπει να πούμε πως η λεξικογραφία της Ρώμης ήταν ένα αντίγραφο των ελληνικών μοντέλων. Ο Αριστοφάνης ο Βυζαντινός τον 3^ο π. Χ αιώνα, μπορεί να θεωρηθεί σαν ιδρυτής του κλάδου με το Έργο του “Λέξεις” που ήταν διαιρεμένο σε διαλεκτούς και περιείχε και συλλογή ξένων λέξεων. “Ξέρουμε πολύ λίγα πράγματα λεξικά τα λεξικά της αρχαιότητας” λένε οι ερευνητές. “Εκείνο που είναι γνωστό είναι μια πλατωνική θεωρία που

αφορούσε στην ικανότητα και λειτουργία της μνήμης και στρεφόταν κατά της τέχνης της γραφής, θεωρώντας την τελευταία ... βλαβερή για τη μνήμη”!

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι άνθρωποι αφότου εφοδιάστηκαν με τεχνητά μέσα για να καταγράφουν τα γεγονότα, σταμάτησαν να καλλιεργούν το ταλέντο με το οποίο τους προίκισε η μνήμη μοιραία εξασθένησε. “Η συνήθεια της αποστήθισης της ποίησης”, έλεγαν από την άλλη μεριά οι γραμματικοί στις αρχές του αιώνα μας, “ακόμα και στο υψηλότερο στάδιο της τελειότητας, μπορεί να αποσπάσει μόνο ένα μικρό μέρος από τις δυνάμεις της μνήμης που δραστηριοποιούνται καθημερινά στο μυαλό κάθε μορφωμένου Ευρωπαίου. Ένας άνθρωπος που μπορεί να διαβάσει με ευκολία 5-6 γλώσσες και να γράψει ή να μιλήσει έστω τις μισέ από αυτές, μπορεί να μην ξέρει απ’ έξω το λεξικό του Johnson ή Facciolati, έχει όμως γεμάτο το μυαλό του με πολύ περισσότερες λέξεις και προτάσεις - να μην αναφέρουμε γεγονότα και ιδέες - από τον Ραψωδό της αρχαιότητας που ήξερε από έξω όλη τη σειρά των Cyclic Poems”. Λεπτομέρειες και διαμάχες ξεχασμένες σήμερα, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα; Κάθε άλλο! Είναι πολλοί ερευνητές που αντιστέκονται σήμερα στη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών στη δουλειά τους, επικαλούμενοι ανάλογα επιχειρήματα.

Οι ανά τους αιώνες πάντως λεξικογράφοι μοιάζουν να μην επηρεάστηκαν καθόλου από το πλατωνικό δίδαγμα. Τα χειρόγραφα λεξικά πλήθυναν και εμπλουτίστηκαν με νέα στοιχεία και νέες μεθόδους παρουσίασης. Η διάδοσή τους ξεπέρασε τα ευρωπαϊκά γεωγραφικά σύνορα. Οι Άραβες, παραδείγματος χάριν, συνέταξαν πολύ σημαντικά λεξικά τον 9^ο αιώνα. Στην Ευρώπη πάλι, ενώ ο Μεσαίωνα, όπως ήταν φυσικό, δεν μας άφησε παρά ελάχιστα και ελλιπή δείγματα, η Αναγέννηση και η εφεύρεση της τυπογραφίας αύξησαν κατά πολύ τις λεξικογραφικές μελέτες και εξαπλώσαν τη χρήση των λεξικών. Όταν τον 17^ο αιώνα εμφανίστηκαν τα εθνικά λεξικά, οι Ιταλοί ήταν οι πρώτοι με το Vocabolario Degli Accademici Della Crusca. Ακολούθησαν οι Γάλλοι, αργότερα οι Ισπανοί και το 1881 οι Άγγλοι με το γνωστό και

πολυχρησιμοποιημένο ακόμα και σήμερα Oxford Dictionary.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ

Σήμερα, ποιο χρησιμοποιεί τα λεξικά, ποιος τα συντάσσει, ποιος τα εκδίδει, ποιος τα πουλά; “Θα θέλαμε να μιλήσουμε για τα λεξικά” είπαμε στην υπεύθυνη μεγάλου βιβλιοπωλείου της Αθήνας. “Ποια λεξικά; Τα γλωσσικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά των συνωνύμων, των ρημάτων, των κύριων ονομάτων, δίγλωσσα, πολύγλωσσα, ή μήπως εννοείτε τα ειδικά: των συγγραφέων, των φυτών, της μουσικής, του κινηματογράφου; Αν ψάχνετε λεξικά όρων πχ Ιατρικής, Κοινωνιολογίας, Βιολογίας, Μηχανολογίας ή Νομικών όρων, παρακαλώ να περάσουμε στο ισόγειο”.

“Οι μαθητές μας”, μας είπε ο Δημήτρης Αρμάος των εκδόσεων Gutenberg, “χρησιμοποιούν συνήθως τα λεξικά που αφορούν στην ύλη που διδάσκονται, όπως πχ ένα λεξικό ρημάτων ή κύριων ονομάτων. Δεν χρησιμοποιούν όμως θεματικά λεξικά πχ Κοινωνιολογίας, ακόμα κι αν στην ύλη τους υπάρχει το μάθημα της κοινωνιολογίας. Το Υπουργείο παιδείας θα έπρεπε να συστήνει στους μαθητές κάποια λεξικά προς χρήση. Δεν το κάνει. Ένας από τους λόγους είναι ότι δεν υπάρχουν σοβαρά λεξικά που να συμφωνούν απολύτως με τη γραμματική που διδάσκονται τα παιδιά στο σχολείο. Υπάρχουν αρκετά σοβαρά λεξικά της Ελληνικής γλώσσας που συμφωνούν όμως μόνο εν μέρει με τη γραμματική των σχολείων και πολλά λεξικά που συμφωνούν απολύτως αλλά είναι χειριστής ποιότητας και το υπουργείο το γνωρίζει. Και επειδή το θέμα είναι σοβαρό, ψηφίστηκε στο παρελθόν ένας νόμος, που έλεγε πως θα συσταθεί μια επιτροπή που θα διαλέγει βιβλία για τις βιβλιοθήκες των σχολείων. Η επιτροπή όμως ουδέποτε είδε το φως της ημέρας και βέβαια ποτέ δεν διάλεξε”.

“Από τότε που ξαναμπήκαν τα αρχαία στα σχολεία”, μας είπε ο Τάκης Ρέγκλης από το Βιβλιοπωλείον της Εστίας, “η ζήτηση λεξικών έχει αυξηθεί πάρα πολύ. Ίσως και να έχει διπλασιαστεί όμως η ζήτηση δεν είναι καθοριστική για τις δικές μας εκδόσεις. Καθοριστική της έκδοσης ενός λεξικού

είναι μάλλον η θέση μας απέναντι στο μονοτονικό. Είμαστε αντίθετοι, γι' αυτό και όλα μας τα βιβλία τυπώνονται σε πολυτονικό σύστημα, εκτός από παιδικά, γιατί πια τα παιδιά δεν μπορούν να διαβάσουν πολυτονικό. Πως λοιπόν να εκδώσουμε ένα λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας; Άλλωστε η εκδοτική παραγωγή λεξικών της Αρχαίας αλλά και της Νέας Ελληνικής γλώσσας, είναι αρκετά πλούσια και πιστεύουμε πως καλύπτει τις ανάγκες του αγοραστικού κοινού”.

“Τα λεξικά ανήκουν στην κατηγορία των χρηστικών βιβλίων και των βιβλίων εκείνων που μπορούν να αντέχουν στο χρόνο”, μας είπε ο Γιάννης Δουβίτσας από τις εκδόσεις “Νεφέλη”. “Αυτό σημαίνει ότι παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη και διαρκή κυκλοφορία. Από την άποψη αυτή ενδιαφέρουν όλους τους εκδότες. Για να “φτιαχτούν” όμως απαιτούνται: Εξειδικευμένη γνώση και αρκετά έξοδα. Δύο παράγοντες, δηλαδή, που δεν βρίσκονται τόσο εύκολα στη χώρα μας. Κι έτσι εξηγείται η σοβαρή έλλειψη τέτοιων βιβλίων στην ελληνική γλώσσα. Πρέπει να επισημανθεί ότι η έλλειψη αυτή παρατηρείται κυρίως στους τομείς της επιστήμης, της μουσικής και της τέχνης, ενώ υπάρχει ικανός αριθμός σε γλωσσικά λεξικά”.

Όλοι σχεδόν οι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι έχουν εκδώσει ή πρόκειται να εκδώσουν κάποιο λεξικό. Γλωσσικό ή ειδικό, ανάλογα με τις δυνατότητες που έχει ο καθένας. Τα ξενόγλωσσα, εξάλλου, βιβλιοπωλεία εισάγουν λεξικά από όλες τις χώρες της Ευρώπης και από την Αμερική. Εκείνα που κινούνται περισσότερο – μας είπαν – είναι τα γλωσσικά. Αγγλο-ελληνικά ή ελληνό-γαλλικά, γερμανό-ελληνικά ή ελληνό-ιταλικά, αυτά είναι μερικά από τα λεξικά που αγοράζουν κυρίως οι μαθητές ξένων γλωσσών. Οι τιμές των λεξικών, ήδη ψηλές για τα οικογενειακά βαλάντια, πρόκειται να αυξηθούν κατά πολύ, αν ισχύσει ο νέος φόρος που κατατάσσει το βιβλίο στα είδη πολυτελείας. Εκτός αν τα λεξικά ενταχθούν σε μια ιδιαίτερη κατηγορία, εκείνη των “χρηστικών βιβλίων”. Γιατί όχι;

Μια άλλη βέβαια λύση που δεν αφορά εκείνους που κάνουν το βιβλίο φουσαρμόνικα στο τέλος της χρονιάς, αλλά

όποιους έχουν κάποιο ενδιαφέρον για τα λεξικά και αγαπούν το βιβλίο γενικότερα είναι το Μοναστηράκι. Στο υπόγειο βιβλιοπωλείο της οδού Ηφαίστου μπορεί κανείς να βρει χρησιμοποιημένα λεξικά σε πολύ χαμηλότερες τιμές. Κι αν οι γωνιές του εξώφυλλου είναι κάπως λυγισμένες από τη χρήση ή τα φύλλα έχουν ένα υποκίτρινο χρώμα, είναι γιατί αυτά τα λεξικά έχουν ήδη – ως αντικείμενα - κάποια ιστορία που, το πιθανότερο, δεν θα μάθουμε ποτέ. Εκεί όμως έγκειται πέρα από την τιμή, και η πρόκληση για την αγορά τους

ΣΥΛΛΕΚΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΙΑ

Η αναζήτηση, όμως, του λεξικού στις μέρες μας, ανέδειξε μια άλλη πλευρά του ζητήματος. Το λεξικό ως συλλεκτικό κομμάτι. Στην “Βιβλιοφιλία”, ο εκδότης Κώστας Σπανός, υπ’ατμόν για την μιας Δημοπρασίας Σπάνιων Βιβλίων, μας έδειξε κάποια από τα λεξικά του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα που έχουν κατά καιρούς πουληθεί ή πρόκειται να πουληθούν στην επόμενη Δημοπρασία.

“Το λεξικό το ζητούν πρώτοι απ’ όλους οι ποιητές, που είναι και οι φανατικότεροι αναγνώστες και συλλέκτες” θα μας πει. “Θυμάμαι στα χρόνια του πατέρα μου το Γιώργο Σεφέρη, ο οποίος μάζευε παλιά λεξικά. Τα ζητούν ακόμα οι λόγιοι, οι φιλόλογοι σαν εργαλείο στη δουλειά τους και διάφοροι ερευνητές, κυρίως δικηγόροι”.

Το λεξικό, σαν συλλεκτικό κομμάτι, αφορά βέβαια μια μικρή κατηγορία αναγνωστών. Προϋποθέτει, εξάλλου, μια οικονομική ευχέρεια. Αυτό όμως για την Ελλάδα. Γιατί σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ολλανδία, οι τιμές των παλιών λεξικών είναι σχεδόν εξευτελιστικές. Είναι πολύ εύκολο να βρεις στα βιβλιοπωλεία του Jordan λεξικά του 19^{ου} αιώνα, προς 2 χιλιάδες δραχμές.

Τα λεξικά. Ρίζες, διασταυρώσεις, πολιτισμικές επιρροές. Ιστορικές θεωρήσεις και γλωσσολογικές διερευνήσεις με μεράκι και ιδεολογία. Όμως, “ο πρώτος και κυριότατος της σήμερον εν χρήσει, ελληνικής γλώσσας δημιουργός και διορθωτής είναι η κυβέρνηση είναι αυτή η κυβέρνηση”,

έλεγε ο μεγάλος λεξικογράφος Σκαρλάτος Βυζάντιος. Μίλησαν και άλλοι πολλοί γι' αυτό. Αλλά παρά τις προθέσεις, τις δηλώσεις και τα προγράμματα, η χώρα μας στερείται σήμερα ενός εθνικού λεξικού.

Το "Κέντρο Σύνταξης του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής" της Ακαδημίας Αθηνών, ετοιμάζει εδώ και πολλά χρόνια ένα πολύτομο συστηματικό λεξικό που θα καλύψει τα κενά της δημοτικής και των νεοελληνικών διαλέκτων. Η προσπάθεια είναι πολύ σοβαρή και το έργο των ερευνητών αναμφισβήτητα δύσκολο. Όμως με τους ρυθμούς που προχωρά, θα είμαστε ευτυχείς εάν ολοκληρωθεί μέσα στο πρώτο μισό του 21^{ου} αιώνα.

Η απουσία ενός τέτοιου λεξικού είναι πια αισθητή. Εμείς το καταλαβαίνουμε κάθε φορά που διαβάζουμε στις εφημερίδες πως "... όλοι έχουν γίνει Fashion Victims των Politically Correct ....".
